

УДК 82-31

ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗНОЙ СИСТЕМЫ РОМАНА Ф. ДЮРРЕНМАТТА «СУДЬЯ И ЕГО ПАЛАЧ»

Ледняк Юлия Владленовна
кандидат педагогических наук

Ледняк Анна Владленовна
старший преподаватель
Донбасский государственный педагогический университет
Славянск (Украина)

author@apriori-journal.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу специфики образной системы романа Ф. Дюрренматта «Судья и его палач». В частности, рассматриваются основные средства создания образов.

Ключевые слова: образная система; персонаж; особенности образной системы.

PECULIARITIES OF THE IMAGE-BEARING SYSTEM OF THE NOVEL «THE JUDGE AND HIS HANGMAN» BY FRIEDRICH DÜRRENMATT

Lednyak Yuliya Vladlenivna
candidate of pedagogical sciences

Lednyak Hanna Vladlenivna
senior lecturer
Donbass State Pedagogical University, Slovyansk (Ukraine)

Abstract. The article deals with the peculiarities of the image-bearing system of the novel «The Judge and His Hangman» by Friedrich Dürrenmatt. In particular, the main means of the images creation is researched.

Key words: image-bearing system; peculiarities of image-bearing system.

Центральними проблемами детективного роману «Суддя та його кат» Фрідріха Дюрренматта стають проблеми добра і зла, протидії злу, бездіяльності суспільства, що сприяє існуванню зла. Специфікою проблематики обумовлена специфіка образної системи даного твору.

Події роману відбуваються в листопаді 1948 року й пов'язані з розслідуванням убивства Уільріха Шміда, лейтенанта поліції міста Берн. Веде розслідування комісар бернської поліції Ганс Берлах, який на допомогу собі бере співробітника поліції Тшанца, пояснивши своєму шефові, що через погане самопочуття йому потрібен помічник, «який міг би виконувати в Шмідовій справі основну роботу, а Берлах провадив би слідство більше за письмовим столом» [12, с. 26]. Комісар знає ім'я вбивці та має план дій, але все тримає в секреті, уважно спостерігаючи за спробами вбивці пустити розслідування хибним шляхом.

Ганс Берлах – літня людина, майже пенсійного віку. Він довго жив за кордоном, уславився як першокласний криміналіст у Константинополі, а потім і в Німеччині, очолював кримінальну поліцію у Франкфурті-на-Майні, але в 1933 році повернувся на батьківщину – «не так з любові до Берна – він часом називав це місто своєю золотою могилою, – як через ляпас, що його Берлах одважив одному високому чиновникові нового німецького уряду» [12, с. 22]. Берлах, по-перше, виступає як противник нацизму, а по-друге – як людина, що не відмовляється від своїх принципів заради того, щоб комусь догодити, щоб отримати вигоду.

Берлах смертельно хворий, але продовжує виконувати свою роботу – карати зло, причому це його особистий моральний обов'язок.

Комісар здобув авторитет серед своїх колег і дозволяє собі вчиняти так, як йому потрібно, ігноруючи іноді зауваження начальства. У повсякденному житті він є людиною досить консервативною: не замикає дверей у своєму будинку, не може звикнути до сучасних автомобілів, а також, як здається його шефові Лютцу, – до сучасних методів криміналістики. Проте насправді йдеться не про криміналістичні методи, а про те, що без

здатності міркувати над справою, без знання психології людей (особливо злочинців та свідків), з якими маєш справу, працювати не можна, адже в цьому випадку не допоможе жоден сучасний метод.

Досвід та реакція Берлаха дозволяють йому декілька разів уникати смерті. Під час нападу на нього в домі комісар показав витримку, вміння спостерігати та реагувати швидко на мінливі обставини.

Іноді вчинки комісара здаються нерозумними – наприклад, коли він, пропонуючи Тшанцеві відзначити «перемогу» того у справі Шміда, їсть і п'є, «мов демон, що не годен угамувати нестерпного голоду» [12, с. 89]. Та все має сенс: з одного боку, в такий спосіб Берлах лякає Тшанца та змушує того усвідомити, що він потрапив у пастку, й зізнатися у вбивстві колеги, з іншого – це своєрідне свято комісара, який переміг своїх супротивників, проте свято досить гірке, тому комісар водночас карає й свій хворий шлунок, адже хворобу перемогти йому не вдасться.

Талановитий детектив, тактик, Берлах уміє передбачати наступні кроки супротивника, вміло та непомітно збирає докази. Згадаймо випадок із собакою Гастмана. Берлах давно слідкував за своїм головним ворогом, тож знав і про його велику агресивну тварину. Він спровокував напад на себе, щоб мати змогу здобути зразок кулі від револьвера Тшанца, адже той убив собаку. Виявилось, що комісарова рука була обмотана кілька разів цупкою тканиною, як роблять ті, хто навчає собак. Аж до самого кінця твору істинний убивця Шміда вважає, що йому вдалось обманути старого й направити слідство хибним шляхом, тоді як Берлах використовує його як ката для іншого вбивці. Хоча одного разу Берлах усе ж таки прорахувався. Гастман забрав теку, в якій були зібрані скудні докази його вини, причому Берлах навіть не зробив жодної копії. Все, заради чого ризикував Шмід, опинилось у руках злочинця.

Берлах шахіст, який веде свою гру. Незабаром після того, як комісару повідомили про вбивство Шміда, старий усе зрозумів і потім лише розігрував роль долі. Для втілення своїх планів він обрав Тшанца, який по-

рушив його намір законно покарати давнього ворога. Сорок років тому в Туреччині Берлах, тоді молодий криміналіст, у спорі з Гастманом, своїм новим знайомим, «висловив думку про недосконалість людини: мовляв, той факт, що ми ніколи не можемо напевне передбачити вчинки інших, а в своїх планах не годні врахувати випадку, який завше грає велику роль, – той факт і є запорукою, що більшість злочинів неминуче будуть викриті ... казав: чинити злочин – це безглуздя, бо не можна грати людьми, наче шаховими фігурами» [12, с. 60].

Тоді молоді люди побилися об заклад щодо злочину, який Берлах не зможе довести, попри те, що все відбудеться в нього на очах. Берлах вважав усе дурним жартом, багато разів шкодував про цей заклад, але нічого не міг вдіяти. Гастман раз у раз робив нові злочини, та Берлах нічого не міг довести – і зовсім не через розум Гастмана, а через недосконалість законів і продажність суспільства, саме тому він перетворюється на суддю, який мусить покарати зло, навіть у протизаконний спосіб. «Я – єдиний, хто тебе знає, тож єдиний, хто може тебе судити. Я засудив тебе, Гастман, засудив на смерть. Сьогоднішнього дня ти не переживеш. Сьогодні до тебе прийде кат, якого я на це призначив, і він вб'є тебе. В ім'я Боже це колись та повинно статися», – звертається Берлах до Гастмана під час їхньої останньої зустрічі [12, с. 82].

Гастман – головний супротивник Берлаха. Невідомо, чи це справжнє його ім'я, адже він міняє імена, заняття, місця проживання, оскільки сприймає життя як гру – іноді небезпечну, але цікаву. Для своїх колег та знайомих Гастман – повністю таємнича персона. Офіційна інформація про Гастмана, яку отримує Лютц, є такою: «Народився в Покау в Саксонії, син заможного торговця шкіряним крамом, замолоду мусив, певне, емігрувати до Південної Америки, жив в Аргентині, став її послом у Китаї, згодом прийняв французьке підданство, багато мандрував. Нагороджений орденом Почесного легіону, зажив слави своїми друкованими пра-

цями з питань біології. <...> відмовився бути обраним до Французької академії» [12, с. 64].

Зараз він проживає в Ламбуані, тихому місті, про існування якого ніхто не знає; в його домі проходять замасковані під вечори за участю митців приватні перемови між представниками іноземного посольства та певною категорією промисловців, тож він є безпосереднім учасником дуже важливих відношень, які мають міжнародне значення.

Проте оселився Гастман у Ламбуані зовсім не випадково. Він зізнається Берлахові: «...мені хотілося підвести ризику саме тут, бо в цьому селі, що його забув навіть Бог, колись народила мене мати – вона вже давно лежить у могилі, – народила, недовго думаючи, не знати навіщо, і згодом я, тринадцятилітній хлопець, утік звідси дощової ночі» [12, с. 63]. Отже, можливо, що однією з причин, що підштовпувала його до шляху вбивці-авантюриста, було те, що дитиною він не був потрібен навіть рідній неньці.

Гастман – абсолютно аморальна людина. Місцевий письменник, який бував у Гастмана на вечорах і спостерігав за ним, називає його «справжнім нігілістом», «поганою людиною», «тому що він робить добро так само з примхи, з настрою, як і зло, а на зло він безперечно здатний. Він ніколи не чинить лихого, аби чогось домогтися, на протилежність злочинцям, що діють заради грошей, заради жінок чи влади. Його злочини безглузді, можливо, через те, що він однаково здатний на добро і на зло, все залежить тільки від випадку» [12, с. 70].

Автор дає портрет свого персонажа: «постать майже селянська, спокійна, рішуча, глибоко запалі очі на вилицюватому круглому обличчі, на голові короткий чуб» [12, с. 59]. Отже, зовнішність у Гастмана звичайна, але за цією зовнішністю ховається негідна людина.

Після своїх злочинів Гастман майже не лишає слідів. Ті докази проти Гастмана, що їх зібрав Шмід, помістилися в невеличку теку. Через те, що всі його злочини залишаються без покарання, Гастман нахабніє (проникає до кабінету Гунгертобеля й читає історію хвороби Берлаха, прихо-

дить до комісара додому, разом зі своїм слугою фактично викрадає Берлаха, за допомогою слуг зло жартує на похороні Шміда), тому й дивується, коли до нього приходить Тшанц із пістолетом у руці. Але Гастман не боїться смерті й до останнього сприймає життя як гру, тому й сміється, оцінивши рішення Берлаха натравити на нього Тшанца: «Он про що казав старий! Дотепно вигадав, справді дотепно!»

Очі в Гастмана були широко розплющені, в них світилась якась диявольська веселість» [12, с. 85].

Отже, ця людина надзвичайно розумна, навіть талановита, проте, на жаль, весь свій розум і талант Гастман часто використовував для того, щоб коїти лихо.

Таким чином, Берлах і Гастман – персонажі, що тісно пов'язані між собою та протиставлені один одному в романі. Один – суддя, інший – підсудний, якого суддею засуджено до страти. На роль ката обрано Тшанца.

Тшанц – молодий амбітний поліціант, колега Берлаха. Вочевидь, він походив із бідної родини, тому що говорить Берлахові, що таким, як він, «було не до гімназії» [12, с. 34]. Він намагається зробити кар'єру й зарекомендувати цього не гребує нічим, навіть іде на вбивство. Ним керує заздрість, через яку він вбиває Шміда.

Тшанц бажає зайняти місце Шміда. Йому замало вбити колегу – Тшанц забирає його машину, намагається забрати дівчину (він обіцяє Анні заарештувати Ульріхового вбивцю – за цієї умови вона повинна стати для нього тією, ким була для Шміда). Він навіть вдягається як Шмід: коли вперше Тшанц прийшов до Берлаха, комісар «здригнувся, бо першої миті йому здалося, немов до кімнати ввійшов убитий Шмід. На Тшанцові був такий самий плащ, як і на Шміді, й майже такий самий фетровий капелюх. Тільки обличчя було інше – повне, доброзичливе» [12, с. 29]. Однак доброзичливість Тшанца удавана. Йому вдається втертися в довіру лише до Лютца, який є, по-перше, недалекою людиною, по-друге – теж кар'єристом, але не до Берлаха.

Тшанц вважає себе дуже розумним, тому недооцінює Берлаха. У розмові з комісаром він навіть дозволяє собі приховане хизування своїм учинком та вихвалання своєї персони: «Шмід став жертвою вбивці куди спритнішого за всю поліцію Біля чи Нойєнштадта», «людина, що вбила Шміда, викликає в мене пошану, коли тільки пошана тут доречна» [12, с. 36-37].

Тшанц хоче використати справу Шміда – Гастмана на свою користь, адже думає, що комісар вважає Гастмана вбивцею. Він фактично вимагає, щоб Берлах поговорив із шефом і отримав дозвіл допитати Гастмана. Він готовий брехати, готовий убити Берлаха, та не тільки його, а будь-кого, хто йому заважатиме. І комісар користується цим: Тшанц перетворюється на ката в руках досвідченого шахіста. «Половину життя я витратив, аби викрити Гастмана, і Шмід був моя остання надія. Його я нацькував на того диявола в людській подобі; нацькував шляхетну істоту на дикого звіра. Аж ось з'явився ти з твоїм жалюгідним злочинним шанобством і знищив мою єдину надію. Тоді я взяв тебе, вбивцю, і зробив моєю найстрашнішою зброєю, бо тебе гнав відчай – один убивця повинен був найти другого вбивцю. Свою мету я зробив твоєю метою», – кидає Берлах в обличчя Тшанцеві [12, с. 91].

Комісар не збирається повідомляти поліцію про злочин Тшанца і просто жене його геть. Уранці «Тшанца знайшли мертвого на дорозі між Лігерцом і Тваном – на його машину наскочив поїзд...» [12, с. 94]. Скоріше за все, це самогубство, але навряд чи причина – муки сумління; скоріше за все, до цього призвело уражене самолюбство Тшанца.

Ульріх Шмід – убитий поліціант, підлеглий комісара Берлаха. Він був перспективним, успішним молодиком, перед ним тільки-но почали відкриватись двері. Батьки дали сину гарну освіту: він закінчив гімназію, знав латину та грецьку мову. Хазяйка орендованої ним кімнати характеризує Шміда як кращого мешканця, якого вона коли-небудь бачила. Берлах високо цінував свого молодого колегу («Шмід був найкращий з усіх криміналістів, яких я тільки знав» [12, с. 73]) і покладав на нього великі надії.

Під ім'ям доктора Прантля, мюнхенського приват-доцента з історії американської культури, Шмід, на прохання Берлаха, у приватному порядку відвідував вечори, які влаштовував у своєму ламбуанському будинку Гастман, та збирав певні компрометуючі дані на володаря будинку. Шмід непогано працював під прикриттям, адже ніхто не здогадався про те, що насправді він був поліціантом. Шмід був прикладом для багатьох, і тому деяких це дратувало, викликало заздрість, саме через це низьке аморальне почуття свого колеги по відношенню до нього й загинув лейтенант. Але Шмід зробив велику справу: навіть покійний, він допоміг Берлахові покінчити з Гастманом.

Образ Шміда створюється за допомогою інформації про його дії, яка з'являється під час розслідування, та характеристик, що їх дають небіжчикові інші персонажі.

Доктор Люціус Лютц – начальник бернської поліції, належить до партії консервативного ліберально-соціалістичного об'єднання незалежних, викладає криміналістику в університеті, «не був обраний до кантонального парламенту: в Берні, як пояснив фон Швенді, людині на ім'я Люціус абсолютно неможливо стати депутатом» [12, с. 47]. Своє місце він зайняв, очевидно, завдяки зв'язкам: на «бернський рід» Лютца «цілосу вплинув багатий базельський дядечко» [12, с. 23]. Він все намагається стрибнути вище за свою голову, але ніяк не хоче цінувати того, що в нього вже є.

Лютц любить поговорити про «доісторичний рівень боротьби із злочинністю в столиці Швейцарської конфедерації» [12, с. 23], проте він не розуміється на проведенні розслідування, не є справжнім фахівцем-криміналістом.

Як керівник Лютц не має жодного хисту до цього, їм легко помикати. Він потрапляє на вудку фон Швенді й готовий призупинити розслідування; ним легко маніпулювати, треба тільки знати його слабкі місця, в першу чергу – благоговіння перед тими, хто має владу та гроші; саме звідси

– його дволичність. Певне прозріння приходить до Лютца після вбивства Гастмана та його слуг, проте змінитися він не може.

Оскар Фон Швенді – старий товстий національний радник, полковник, адвокат Гастмана, який належав до тієї ж партії, що і Лютц, активно сприяв просуванню останнього по службі та був із ним на «ти». Через це йому було легше тиснути на слідство та робити все можливе, щоб відвести підозру від свого підзахисного. Цей державний службовець готовий заплющити очі на факти скоєння злочину або будь-яких інших неправомірних дій, якщо з цього матиме якийсь зиск. Він непогано знається на людях, тому розуміє, як можна себе поводити з Лютцем, а як – із Берлахом. Фон Швенді ставить себе вище за інших, не цінує людського життя, не поважає свій народ («Швейцарці невиховані, закоржавілі, у них нема й тіні європейського мислення. Три роки військової муштри – єдиний засіб проти їхнього некультур'я», - говорить він [12, с. 47-48]).

Коли Гастмана вбито, він збентежений, але намагається виправдуватися: «До наших кіл просто нахабно пролазять бозна-які люди <...> Прикро, страх як прикро» [12, с. 86].

Альфонс Кленін – провінційний поліціант із Твану, який знайшов тіло мертвого Шміда. Він повів себе непрофесійно: без рукавичок торкався речей померлого, перевіз тіло, не оглянув місце вбивства. Кленін ніколи не стикався з таким злочинами й не знає, що слід робити. Проте він, вочевидь, є непоганою людиною, адже, сприйнявши вбитого Шміда за п'яного, мав намір не покарати його, а допомогти.

Колега Кленіна – маленький, товстенький, рудий Жан-П'єр Шарнель з Ламбуану. Шарнель – людина наївна та недалека, вірить, що Гастман дає чайові його нареченій просто так, тому що в нього багато грошей; готовий вихвалити злочинця лише через те, що той заплатив податки за весь кантон.

Цікавою постаттю є письменник, якого допитують Берлах та Тшанц у справі Гастмана. Він розумний, спостережливий, проте дбає лише про свою персону, до інтересів суспільства йому байдуже.

До епізодичних персонажів належать наречена Шміда Анна, його квартирна хазяйка пані Шенлер, лікар Гунгертобель, чоловік із обслуги бензоколонки та ін. За їхньою допомогою підкреслено певні риси охарактеризованих вище персонажів, доповнено загальну картину життя, відбиту в романі.

Отже, основним принципом організації образної системи аналізованого твору є антитеза, яка відображає протистояння добра та зла. Важливим засобами створення образів є портрет, характеристика персонажа іншими дійовими особами, вчинки та монологи персонажів.

Список использованных источников

1. Дюрренматт Ф. Суддя та його кат / пер. з нім. К. Гловацької // Дюрренматт Ф. Суддя та його кат: [романи та повісті]. К.: Дніпро, 1989. С. 21-94.